

PEZA DO MES

abril

2016

**TENACES PARA EXTRACCIÓNS DENTAIS
CAMPAMENTO DE AQUAE QUERQUENNAE**

HOSPITAL DO FORTE PERMANENTE DE *AQUAE QUERQUENNAE*.
FOTOGRAFÍA TOMÁS VEGA AVELAIRA

Tenaces para extraccións dentais.

Campamento de *Aquae Querquennae*

Contexto arqueolóxico: *Aquae Querquennae* atópase no NW da antiga *Hispania*, concretamente na actual provincia de Ourense, dentro da comarca da Baixa Limia, ocupando terras que pertencen a tres aldeas (Porto Quintela, Os Baños e Mugueimes) e dous concellos (Bande e Muíños).

No período comprendido entre os anos 1975-2015 fixéronse escavacións arqueolóxicas sistemáticas e pódense diferenciar dúas zonas nas inmediacións da Vía XVIII do Itinerario de Antonino –historiograficamente coñecida como *Vía Nova*– que unía Braga-*Bracara Augusta* e Astorga-*Asturica Augusta*, capitais de senllos conventos xurídicos, seguindo o percorrido máis curto que cruzaba a provincia de Ourense en sentido SW-NE. Unha é a área militar, correspondente ao campamento (*castra*), e outra a civil, identificada cunha aglomeración secundaria (*vicus*) nacida na súa contorna e na cal se establecería unha mansión viaria (*mansio*) nos anos inmediatamente posteriores ao levantamento do recinto castrense.

O recinto identifícase cun campamento permanente (*castra stativa*) de planta rectangular, coas esquinas redondeadas, que abrangue unha superficie interna próxima ás 2,6 ha, e alcanza practicamente as 3,2 ha se temos en conta tanto a largura da muralla como a do foso. Grazas aos traballos efectuados xa se descubriron e consolidaron un significativo tramo de muralla (*vallum*) que presenta torres cadradas a intervalos regulares, un foso (*fossa fastigata*), parte da vía que circunda internamente o recinto (*via sagularis*), dúas das catro entradas (*porta principalis sinistra* e *porta decumana*), o hospital (*valetudinarium*), dous celeiros (*horrea*), cinco barracóns (*centuriae*), o cuartel xeral (*principia*) e as latrinas (*latrinae*).

Respecto á unidade que permaneceu aquí de gornición, a hipótese actual apunta a un continxente de tropas dependente da *Legio VII Gemina*, acantoadada en León-*Legio*, xa que nun fragmento de tella (*tegula*) se interpretou o seu selo como *Cohors III*, e incluso se pensa nunha *cohors quingenaria equitata*, é dicir unha unidade mixta composta por tropas de infantaría e de cabalaría cuxos efectivos ascenderían a 500 soldados.

Na veciñanza do campamento constatouse a presenza dun asentamento civil (*vicus*) no cal se asentaría aquel grupo formado por esposas e fillos dos soldados (non recoñecidos de maneira oficial neste intre), mercadores, artesáns, etc., que seguían as tropas alá onde foran. A extensión deste aglomerado aparecido ao mesmo tempo que o forte, aínda está por ser definido con precisión. Naquelas rexións onde o proceso romanizador fora pouco acentuado, os *vici* militares disolvéronse coa marcha da unidade. No noso caso, isto non debeu ocorrer así, posto que o percorrido da Vía XVIII e outras calzadas da rede secundaria non oficial por estas terras, así como o establecemento dunha mansión viaria con carácter oficial, trouxeron consigo un desenvolvemento urbano e socioeconómico suficiente para permanecer no lugar. As moedas e a cerámica recuperadas neste aglomerado civil proporcionan unha cronoloxía que vai dende a época flavia ata o século V d. C.

A calzada e o campamento datan dos inicios da dinastía flavia, baixo cuxo mandato, coa promoción de grandes obras públicas, se asiste ao segundo grande impulso urbanizador tanto do noroeste como do resto da Península Ibérica, posterior ao inicial de Augusto, e pódese dicir que o campamento se erixiu para a construción e a vixilancia da vía, sen descoidar o control das poboacións veciñas.

Os obxectos metálicos: O material recuperado no campamento non foi todo o abundante que se desexaría, mais si o suficientemente significativo. A escaseza de obxectos débese a diversos factores. En primeiro lugar, o abandono pacífico do campamento permitiu que os diversos materiais fosen recollidos con coidado, abandonando tan só aqueles obxectos en mal estado de conservación ou almacenados para unha futura reparación, sen obviar algunha perda accidental. Ademais os soldados poñían unha atención extrema na conservación das súas pertenzas, cunha especial atención no referente ao armamento debido á férrea disciplina militar. Os achádegos metálicos tamén veñen condicionados polo tipo de terreo sobre o cal se asenta o forte xa que a súa excesiva acidez acelera o proceso de corrosión e, polo tanto, a destrución de moitas pezas, especialmente das fabricadas en ferro.

As pezas procedentes ao longo de catro décadas de escavacións arqueolóxicas inclúen moedas,

RECREACIÓN DA ACTIVIDADE DUN CIRURXIÁN MILITAR. DEBUXO DE ANGUS MCBRIDE

armamento, pezas de artillaría, ferramentas, instrumental médico-cirúrxico, obxectos topográficos, elementos de equipamento persoal etc., similares aos atopados noutros xacementos militares ao longo de todo o Imperio Romano.

Entre o material médico-cirúrxico pódese incluír unha folla de tesoira de flexión simple (*forceps*), un anaco dunhas pinzas (*vulsella*) para a extracción de pequenos elementos (pelos e similares), unha parte dun bisturí (*scalpellum*) empregado nas diseccións anatómicas, unha navalla (*navacula*), unha culleriña dosificadora (*ligula*) ou unhas tenaces (*forceps*, *rhizagra*) para efectuar extraccións dentais. Tamén se pode engadir a esta relación algún coitelo (*culter*), xa que nesta época para moitos investigadores non existen diferenzas entre o tipo de uso doméstico e aquel con finalidade cirúrxica. Isto débese ao descoñecemento da asepsia e da antisepsia e, polo tanto, da presenza de microorganismos.

Descrición: As tenaces compóñense de dous brazos de ferro con forma de valvas na súa parte distal unidos mediante un remache de bronce. Este sinxelo instrumento odontolóxico ten unha lonxitude 16,6 cm.

Paralelos: Tenaces semellantes ás atopadas en *Aquae Querquennae* apareceron nas escavacións levadas a cabo nos campamentos militares de Saalburg (Alemaña) e *Vindonissa*/Windisch (Suiza), así como nas necrópoles de Luzzi (Italia) ou *Emerita Augusta*/Mérida (España).

O servizo médico do exército romano: Dende a época de Augusto, as tropas contaban cun servizo médico nas súas bases permanentes, pasando a ser a primeira forza militar da historia en dispoñer dunha organización sanitaria regular. Proba disto é a construción de hospitais (*valetudinaria*) dentro dos campamentos e a presenza de diversos especialistas neles. Deste xeito vemos como a epigrafa certifica a presenza de médicos como o cirurxián

(*medicus chirurgicus*), o especialista en medicina interna (*medicus clinicus*) ou o oculista (*medicus oculus*). O desenvolvemento da profesión médica precisaba dun material especializado para o seu exercicio e levar a cabo diferentes intervencións cirúrxicas (amputacións, extraccións de proxeccións, operacións de cataratas, etc.). Instrumental médico-cirúrxico atopouse en cantidades significativas en campamentos do *limes* como *Vindonissa*/Windisch (Suiza), *Novaesium*/Neuss ou *Sorviodunum*/Straubing (Alemaña), do mesmo xeito que en campos de batalla como, por exemplo, Kalkriese no bosque de Teutoburgo, tamén territorio xermano, identificado como o lugar onde tres lexións romanas dirixidas polo xeral Varo sufriron unha grave derrota no ano 9 d. C., coñecida como a *clades variana*.

De todos os xeitos o historiador Vexecio deixounos escrito que «os expertos en materia militar xulgaron que para a saúde eran máis útiles os exercicios diarios de armas que os médicos» (Vexecio, *Epitoma rei militaris*, III,2).

Se ben as feridas de guerra ocupaban o lugar máis salientable dentro das preocupacións médicas, segundo as informacións subministradas tanto pola arqueoloxía como polas fontes escritas, tamén coñecemos a existencia doutras enfermidades máis comúns que afectaban os soldados. Entre elas pode salientarse a presenza de diversos parasitos intestinais ou de complicacións oftalmolóxicas.

Nos informes diarios levados a cabo nos asentamentos militares facíase mención explícita ao número de militares feridos ou enfermos que pasaban a súa convalecencia nos hospitais (*valetudinaria*). No campamento de *Aquae Querquennae* o seu hospital (*valetudinarium*) levantouse na *retentura* ao lado dos celeiros (*horrea*) e, coma eles, orientouse cara á *vía decumana*. O edificio conta cunha planta rectangular –24,40 m x 20,80 m– ocupando una superficie de 507,52 m² e dispoñendo de trece habitacións organizadas arredor dun patio central (*impluvium*). Na súa obra o Pseudo-Hixinio (*De munitionibus castrorum* 4) considera imprescindible a existencia dun edificio para o servizo médico en calquera campamento, xa fora este permanente ou de etapa.

Cronoloxía: Segundo as investigacións en curso, a cohorte III estivo ao completo no forte de *Aquae Querquennae* durante un período de tempo reducido, comprendido entre o inicio da época flavia (69-79 d.C.) e o final do mandato de Traxano, sendo posible unha ocupación residual durante o comezo do goberno de Adriano (ata c. 120 d.C.). Neste marco cronolóxico dátase, pois, o instrumento médico estudado.

Lugar de conservación: Estas tenaces pertencen aos fondos do Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense e atópanse rexistradas co número de inventario DX0113/15.

CLAUSTRO DO PATIO DO MUSEO ARQUEOLÓXICO NA SÚA SEDE DA PRAZA MAIOR

ENTRADA Á SALA DE ESCULTURA DO MUSEO ARQUEOLÓXICO PROVINCIAL SITUADA AO LADO DO CLAUSTRO DE SAN FRANCISCO

INTERIOR DA SALA DE ESCULTURA DO MUSEO ARQUEOLÓXICO PROVINCIAL

MUSEO DE OURENSE

O edificio histórico que é a sede do Museo está pechado ao público por obras de reforma. Aínda así, cando é posible facilítase a súa visita, libre e tamén con posibilidade de guía, para coñecer os restos conservados e descubertos como resultado da intervención arqueolóxica realizada. O soar foi ocupado dende época romana –da que quedan algúns testemuños fragmentarios, pero relevantes na historia da cidade de Ourense–, e seguidamente por unha necrópole altomedieval, para finalmente erguer nel o pazo do bispo de Ourense, construción civil románica do século XII, moi completa e que se definiu na súa totalidade espacial e volumétrica, aínda que foi obxecto de engadidos e modificacións ata configurar o actual conxunto, monumento histórico-artístico declarado en 1931.

ESCOLMA DE ESCULTURA

En canto se realizan as obras de remodelación ofrécese aos visitantes unha visión das coleccións do Museo a través dunha cuidada selección de pezas de escultura, dende a protohistoria ao barroco, na sala San Francisco. Esta é a antiga igrexa da Venerable Orde Terceira (VOT) de San Francisco, que se sitúa ao lado do cemiterio e do ex-convento do mesmo nome, onde están o claustro gótico e a nave da igrexa cos seus monumentos funerarios góticos e renacentistas.

Teléfono : 988 230 430

O horario de visita:

martes a sábado: 9.00 a 22.00 h ininterrompido

domingo: 9.00 a 15.00 h

luns pechado

Outros servizos do Museo

Os servizos de información xeral, biblioteca e consulta de investigadores están dispoñibles na situación provisional do Museo, na rúa Xilgaros s/n, (Centro Santa María de Europa, A Carballeira), 32002 Ourense.

Teléfono: 988 788 439

Horario de atención ao público: de luns a venres, das 9.30 ás 14.30 h e das 16.00 ás 20.30 h

www.musarqourense.xunta.es
mapour@xunta.es

PEZA DO MES:

EDITA: Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense

TEXTO: Tomás Vega Avelaira

FOTOGRAFÍA: Fernando del Río

MAQUETA: Araceli Gallego

ISSN: 1579-9956

Museo Arqueolóxico

galicia

XUNTA
DE GALICIA